

TURINYS

ANTIKNĖ LITERATŪRA

1. Kas yra Antika? /10/ 2. Graikų mitologija, jos reikšmė /10/ 3. Svarbiausi graikų (Antikos) dievai ir deivės. Olimpas /11/ 4. Antikos mitų didvyriai /13/ 5. Trojos karas /13/ 6. Graikų literatūros savitumas /13/ 7. Svarbiausi graikų rašytojai. Homeras /14/ 8. „Iliada“ /14/ 9. „Odiseja“ /15/ 10. „Odisejos“ pasakojimo ypatumai /16/ 11. Hegzametras /16/ 12. Senovės Graikijos teatras ir drama /16/ 13. Svarbiausi senovės Graikijos dramaturgai /18/ 14. Romėnų literatūra. Santykis su graikų literatūra /19/ 15. Antikos pasakėčia. Ezopas ir Fedras /20/ 16. Pasakėčios žanro likimas /21/ 17. Antika ir vėlesnių amžių literatūra /21/ 18. Kristijonas Donelaitis ir Antika /22/ 19. Kaip išliko Antikos literatūra? /23/ 20. Kodėl svarbi antikinė literatūra? /24/ 21. Su Antika susiję posakiai /24/ 22. Lotyniškų posakių ir sentencijų pavyzdžiai /25/

GRAIKŲ MITAI

Prometėjas /27/

Sisifas /32/

Daidalas ir Ikaras /33/

Orfėjas ir Euridikė /36/

HOMERAS

Odiseja /41/

SOFOKLIS

Antigonė /65/

EZOPAS

Lapė ir ožys /90/

Nendrė ir alyvmedis /90/

Vėžys ir jo motina /91/

Uodas ir jautis /91/

Keleiviai ir lokys /91/

Asilas ir varlės /91/

FEDRAS

Elnias prie šaltinio /92/

Išdidi kuosa ir povas /92/

Vilkas ir ėriukas /93/

Lapė ir vynuogės /93/

Antikos aidai

KRISTIJONAS DONELAITIS /95/

Aužuols gyrypelnys /96/

Pasaka apie šūdvalą /97/

JUSTINAS MARCINKEVIČIUS /101/

Prometėjas /101/

HENRIKAS NAGYS /133/

Ikaras /133/

MARCELIJUS MARTINAITIS /137/

Ikaras ir artojas /137/

KORNELIJUS PLATELIS /140/

Penelopei /140/

VIDURAMŽIŲ LITERATŪRA

1. Viduramžių chronologinės ribos /144/ 2. Viduramžių mentalitetas ir pasaulėvaizdis /144/ 3. Viduramžių literatūros šaltiniai, ištakos. Pagrindinės literatūros šakos /146/ 4. Viduramžių poezija, lyrika /147/ 5. Herojinis epas /149/ 6. „Rolando giesmė“ /149/ 7. Riterių literatūra /150/ 8. Karalius Artūras ir Apskritojo stalo riteriai /152/ 9. Tristano ir Izoldos istorija /154/ 10. Miesto literatūra /155/ 11. Viduramžių teatras /156/ 12. „Tūkstantis ir viena naktis“ /157/ 13. Dantė Aligjeris. „Dieviškoji komedija“ /158/ 14. Markas Tvenas ir Viduramžiai /161/ 15. Viduramžiai ir literatūra Lietuvoje /162/

ROLANDO GIESMĖ /165/

KRETJENAS DE TRUA /175/
Persevalis, arba pasakojimas
apie Gralį /176/

MARIJA PRANCŪZĖ /198/
Sausmedis /198/

DANTĖ ALIGJERIS
Dieviškoji komedija /201/

GEDIMINO LAIŠKAI /212/

Viduramžių aidai

KAZYS BRADŪNAS /217/

Pokalbiai su Karaliumi /218/

Pirmasis pokalbis /218/

Penktasis pokalbis /221/

Devintasis pokalbis /223/

JUOZAS GRUŠAS /226/

Herkus Mantas /226/

EDUARDAS MIEŽELAITIS /253/

Riteris /253/ Medžioklė /255/

PRATARMĖ

Vadovėlis kaip literatūros valtis

Žodynuose šalia žodžio „tėkmė“ pirmiausia rasite žodį „upė“. Na o kur upė, ten ir valtis – priemonė upei įveikti, perplaukti. Nors mums valtys reikės ne kitam krantui pasiekti, o nukeliauti srovės nešamiems gana ilgą kelią.

Jūsų vadovėlio pavadinimas šiek tiek metaforiškas, bet nesunkiai paaiškinamas, pagrindžiamas. Šiais mokslo metais pirmą kartą nuosekliai stebėsite ir čiuopsite literatūros procesą, gilinsitės į literatūros istoriją. Literatūra, kaip ir kiekviena upė, kažkada prasidėjo, graužėsi vagą, vingiavo arba keitėsi, plaukė arba tekėjo pirmyn. Štai todėl – tėkmė. O kadangi, įtariu, vadovėlis nėra dešimtokų mėgstamiausias žmonijos išradimas, vadinkite jį patys sau valtimi. Pamatysite, bus įdomiau, bus maloniau. Ir plauksite be vargo, nešami tėkmės.

Bet vis dėlto viešai šią knygą turime pristatyti be juoko – kaip vadovėlį. Ir paaiškinti jo struktūrą bei kai kuriuos ypatumus. Kiekviename vadovėlio skyriuje susipažinsite su literatūros epochomis: pirmiausia su Antika (tai tarsi literatūrinės upės aukštupys), paskui Viduramžiais, Renesansu ir Baroku. (Šiame sraute šiek tiek išskirsime Bibliją.) Vadovėlio vidinė struktūra irgi truputį kitokia. Iki šiol Jūs daugiausia naudojotės chrestomatinio tipo vadovėliais, jų pagrindą sudarė grožiniai tekstai, palydimi klausimais ir užduotimis ir kartais paremiami literatūros istorijos, teorijos nedideliais epizodais. Ši kartą kiekvienas skyrius prasidės įvairaus pobūdžio, dažniausiai literatūros istorijos, fragmentais – aiškinimais, faktais. Kodėl? Tikimasi, kad taip Jūs mokysitės sieti literatūros mokslo žinias su nagrinėjamu kūrinium. O tokie vadovėliai, – pagrįsti literatūros mokslo žiniomis, – vyraus baigiamosiose gimnazijos klasėse. Prie jų pamažu ir pratsinsitės. (Grožinius kūrinius skaitysite atskirai.) Taigi tos įvadinės žinios padės suprasti ir atitinkamą epochą, ir konkretų kūrinį. Ką skaityti ir nagrinėti pirma, nuspręs mokytojas. Kartais tų istorinių ar teorinių žinių reikės kaip atspirties analizuojant kūrinį, kartais – kaip išvadų, apibendrinimo.

Kūrinio skaitymas, analizė, suvokimas yra literatūros mokymo(si) esmė. Vadovėlyje pateikti, pristatyti visi kūriniai, kuriuos nurodo šio mokykloje dalyko programa. Bet yra jų ir daugiau – neminimų programoje, padedančių plačiau pristatyti epochą. Kaip įprasta, kūrinius padės suvokti klausimai, užduotys, komentarai. Paprastai į klausimus reikia atsakyti kuo tiksliau, aiškiau. Bet kartais kategoriškų atsakymų iš Jūsų nesitikima. Prašoma pasvarstyti, pasakyti savo nuomonę, aišku, pagrįstą, argumentuotą. Literatūros pasaulyje kategoriški atsakymai kartais neįmanomi.

Kiekvienas skyrius turi ir savo poskyrį. Poskyriuose Jums pateikiama tam tikra prasme artimesnių XX a. literatūros kūrinių, kurie buvo įkvėpti vienos ar kitos epochos reiškinių, kūrinių, jų siužetų ar personažų.

Vadovėlyje (valtyje) visko – ir kūrinių, ir literatūrologinių žinių – yra šiek tiek daugiau, negu įstengsite aprėpti per tas negausias literatūros pamokas. Ką analizuoti, tyrinėti, ir vėl nulems Jūsų mokytojas. Tačiau, galvodamas apie dešimtokus, juos įsivaizduodamas, visada matau tokių, kurie nori perskaityti daugiau, sužinoti plačiau. Taigi, – kas bus praleista, galima perskaityti, pastudijuoti ir savarankiškai. Arba su grupe draugų, vienaminčių. Su tokiais ir lipkite į literatūros valtį.

Dr. Kęstutis Urba,

Jūsų vadovėlio autorius

Už pastabas,
patarimus ir siūlymus dėkoju
mokytojui ekspertui Mariui Mikalajūnui,
už ankstesnes konsultacijas –
doc. dr. Daliai Dilytei-Staškevičienei ir
prof. dr. Genovaitei Dručkutei.

ANTI KINË

LITERATŪRA

§1. KAS YRA ANTIKA?

ÁNTIKA – senovės graikų ir romėnų pasaulis. Ji apima laikotarpį maždaug nuo 1250 m. pr. Kr. iki 476 m., Rėmos impėrijos žlugimo, taigi apie 18 šimtmečių. Geografinė Antikos erdvė – Viduržemio jūros kraštai. Jos centras – Balkanų ir Apeninų pusiasaliai, bet Antikos pasaulis – ir Mažosios Azijos, ir Pirėnų pusiasaliai, ir kai kurios salos. Terminas *ántika* kilo iš prancūzų kalbos žodžio *antique* – senovinis, panašiai skamba ir italų kalba. Jis pradėtas vartoti XVIII a., senovės graikai ir romėnai šio termino nevar-tojo. Beje, graikai save vadino helenais, o savo šalį – Helade. Šalį Graikijos vardu, o jos gyventojus graikais pavadino romėnai.

Senovės Graikija buvo pirma Europos šalis, kurioje ypač suklestėjo kultūra, taigi ir literatūra. Tačiau antikinė kultūra ir literatūra nėra seniausios pasaulyje. Senesnės yra senovės egiptiečių, šumerų, akadų, hetitų, huritų literatūros. Maždaug tokio pat senumo yra senovės hebrajų, indų, kinų bei iranėčių literatūra. Graikai perėmė dalį senųjų Egipto ir Artimųjų Rytų civilizacijų kultūros vertybių, jas pakeitė, pritaikė savo kultūros sistemai ir paliko mums. Antikinė literatūra – seniausia Europoje, jos įtaka vėlesnei europiečių ir viso pasaulio literatūrai labai didelė.

Graikai apie 750 m. pr. Kr. sukūrė paprastą rašto sistemą, kurią buvo lengva išmokti ir vartoti. Taip atsirado balsinis ir priebalsinis raštas, kuriuo tiksliai buvo galima perteikti kiekvieną kalbą. Graikų abėcėlė tapo visų Europos tautų rašto sistemų pagrindu.

Klasikiniu laikotarpiu (VI–V a. pr. Kr.) visas politinio ir kultūrinio gyvenimo centras persikėlė į svarbiausią Graikijos polį – Atėnus.

Antroji Antikos visuomenė – Rėmos visuomenė. Taigi antikinė literatūra buvo kuriama senosiomis graikų ir lotynų kalbomis.

§2. GRAIKŲ MITOLOGIJA, JOS REIKŠMĖ

MITOLÒGIJA – susisteminta mitų visuma. (Kita reikšmė – mokslinis mitų nagrinėjimas.) *Mitas* – tam tikras pasaulio įsivaizdavimas, mąstymo būdas, pasaulėžiūros raiškos forma, taip pat pasakojimų apie kurį nors dievą ar didvyrį, jo gyvenimo įvykius, aplinkybes visuma. Mėtais, kitaip negu pasakomis, besąlygiškai tikima. Jie nėra tik Antikos palikimas. XIX a. mokslininkai atkreipė dėmesį į senovės indų, germanų, slavų mitus. (Lietuvių mitai atkuriami iš istorinių šaltinių, tautosakos.) Kalbama ir apie naujųjų laikų žmogaus mitinį mąstymą.

Graikų mitai – tam tikras pasaulio raidos suvokimas. Iš pradžių viešpatavo **Chàòsas** (netvarka). Iš jo atsirado gyvybės gimdytoja ir penėtoja **Gajà** (Žemė), taip pat tamsusis požeminis pasaulis **Tàrtaras**. Gaja pagimdė

Urānā (Dangų) ir padarė jį savo vyru. Jų vaikai – milžinai, pabaisos, kiklopai, paskui titanai ir titanidės (plačiau apie titanus žr. p. 31–32). Vienas iš svarbiausių titanų – **Krōnas** (gr. *chronos* – laikas), jo palikuoniai – dauguma garsių dievų: **Dzēusas**, **Poseidōnas**, **Herà** ir kt. Jie atėmė iš žiauriojo tėvo valdžią ir pasidalijo pasaulį.

Graikų mitų gausu, juose pasakojama apie šimtus dievų, pusdievių, didvyrių ir kitokios prigimties būtybių – kentaurų, titanų, nimfų, driadžių, sirenų, sfinksų, mūzų ir kt. (Remdamiesi įvairiais šaltiniais išsiaiškinkite, kaip tos būtybės atrodo.) Mitų pagrindu buvo kuriama antikinė literatūra, jie ir šiandien dažnai įkvepia meno kūrėjus.

§3. SVARBIAUSI SENOVĖS GRAIKŲ DIEVAI IR DEIVĖS. OLIMPAS

Olimpo kalnas

Senovės graikų tikėjimui būdingas *politeizmas* – daugelio dievų kultas. Išties jų minima šimtai, skiriamos kelios dievų kartos. Dievai gyvena taip pat kaip ir žmonės, tik yra amžini, nemirtingi. Aukščiausi, svarbiausi dievai gyvena Olimpe. „Olimpo dievai įsivaizduoti kaip gražūs, amžinai jauni ir nemirtingi pasaulio valdovai. Nors įvairiose Graikijos vietose jų funkcijos ne visada vienodai sutapusios, apskritai jie rūpinosi atskiromis gyvenimo sritimis. Graikai dar neužkėlė jų į dangų, bet apgyvendino padangėse ant aukšto Olimpo kalno, kurio viršūnė nuo žmonių akių beveik visada slėpė debesis.“ (Dalia Dilytė)

Ypač nuosekliai ir plačiai apie dievų kilmę pasakoja senovės graikų poetas Hesiodas eiliuotame veikle „Teogonija“, sukurta maždaug VIII a. pr. Kr. pab.–VII a. pr. Kr. pr.

Romėnai, perėmę graikų mitologiją, taip pat sužmogino dievus. Toliau pateiktame graikų dievų sąrašė nurodyti jų romėniški atitikmenys.

Olimpo dievai ir deivės

- Dzēusas** – vyriausiasis dievas, dievų ir žmonių valdovas; rankose kaip valdžios ženklus laikė žaibus (romėnų mitologijoje – **Jupiteris**).
- Herà** – Dzeuso sesuo ir žmona, santuokos, šeimos ir moterų globėja (romėnų – **Junonà**).
- Poseidōnas** – Dzeuso ir Heros brolis, jūrų dievas (romėnų – **Neptūnas**).
- Hèstija** – Heros sesuo, namų židinio ugnies deivė (romėnų – **Vestà**).
- Demetrà** – Heros sesuo, šviesiaplaukė žemdirbystės ir derlingumo deivė su vėrpų vainiku (romėnų – **Cererà**).
- Arėjās** – Dzeuso ir Heros sūnus, karo dievas (romėnų – **Mársas**).